

MALMÖ HÖGSKOLA
FAKULTETEN FÖR
HÄLSA OCH SAMHÄLLE

”HELA SKOLANS LILLA MASKOT”

**BILDEN AV PERSONER MED
FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR INOM
SVENSK BARNLITTERATUR**

LINDA STJERNHOLM

"HELA SKOLANS LILLA MASKOT"

BILDEN AV PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR INOM SVENSK BARNLITTERATUR

LINDA STJERNHOLM

Författare Stjernholm, Linda.

Titel: *Hela skolans lilla maskot.*

Bilden av personer med funktionsnedsättning inom svensk barnlitteratur.

Examensarbete i Handikapp och rehabiliteringsvetenskap 15 högskolepoäng.

Malmö högskola: Fakulteten för hälsa och samhälle, 2014.

Denna uppsats undersöker hur personer med funktionsnedsättning porträtteras i svensk barnlitteratur. Metoden som använts är innehållsanalys av kvalitativ art där undersökningsmaterialet består av barnlitterära verk som innehåller personer med funktionsnedsättning som publicerats i Sverige under åren 2000 till 2012.

De centrala frågeställningarna handlar om hur bilden av personer med funktionsnedsättning ser ut i dessa verk samt huruvida det går att finna några stereotyper i dessa moderna barnböcker.

Resultatet visar att den undersökta litteraturen med några få undantag ger en nyanserad och positiv bild av personer med funktionsnedsättning. Dessa undantag består oftast av ett mindre element i berättelsen och har inte en framträdande roll i skildringen.

Nyckelord: Barnlitteratur, funktionsnedsättning, funktionshinder, stereotyper

“THE ENTIRE SCHOOL’S LITTLE MASCOT”

THE PORTRAYAL OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN SWEDISH LITERATURE FOR CHILDREN

LINDA STJERNHOLM

Author: Stjernholm, Linda.

Titel: *“The entire school’s little mascot”*, The portrayal of people with disabilities in Swedish literature for children.

Degree project in Disability and rehabilitation studies 15 högskolepoäng.

Malmö University: Faculty of health and society, 2014.

This thesis aims to study how people with disabilities are portrayed in Swedish literature for children. The method used in this study is a qualitative content analysis that examines children’s literature published in Sweden between the years 2000 and 2012 that includes people with disabilities.

The central questions relates to the portrayal of people with disabilities and if there are any stereotypes in the literature that was examined.

The results show with a few exceptions that the literature in question gives a balanced and positive portrayal of people with disabilities. These exceptions usually consists of minor aspects of the story and does not have a prominent role in the depiction.

Keywords: Children’s literature, disability, stereotypes

INNEHÅLL

1. INTRODUKTION.....	4
2. BAKGRUND.....	5
2.1 Barnlitteratur.....	5
2.2 Stereotyper.....	6
2.3 Funktionshinder/funktionsnedsättning/handikapp.....	7
2.4 Tidigare forskning.....	8
3. TEORI.....	10
3.1 Socialkonstruktivism.....	10
3.2 Stigmat teori.....	10
4. SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR.....	11
5. METOD.....	11
5.1 Metod.....	12
5.2 Urval.....	13
5.3 Genomförandet- insamling och analys.....	13
5.4 Etiska överväganden.....	14
6. RESULTAT OCH ANALYS.....	15
6.1 De undersökta titlarna.....	15
6.2 Dimensioner.....	20
6.2.1 Att lösa ett problem.....	21
6.2.2 Att berätta inifrån.....	24
6.2.3 Att förmedla fakta.....	26
6.3.1 Socialkonstruktivismen i de tre dimensionerna.....	30
6.3.2 Stigmat teori i de tre dimensionerna.....	31
6.3.3 Summering av teori i de tre dimensionerna.....	32
7. DISKUSSION.....	33
8. SAMMANFATTNING.....	37
8.1 Slutsatser.....	37
8.2 Förslag till fortsatt forskning.....	37
9. KÄLLOR.....	38

1. INTRODUKTION

Avinstitutionaliseringen och en förbättrad tillgänglighet när det gäller arbetsmarknad, kollektivtrafik och offentliga byggnader gör att personer med funktionsnedsättningar är mer synliga i dagens samhälle än vad fallet var tidigare. Till detta kommer förändringar i lagstiftning, utbildning och rådande normer i samhället som medverkar till att det sociala och politiska livet nu är mer åtkomligt för personer med funktionsnedsättning. Det finns dock bara ett begränsat antal barnböcker som speglar denna förändring. Det är viktigt att ta förekomsten av fördomar och stereotyper i barnböcker på allvar eftersom de inte bara formar åsikter om minoriteter och sociala levnadsförhållanden utan även påverkar hur människor ser på sig själva och hur de ser på livet (Rubin & Watson 1987).

Det finns även en tendens att acceptera vilka böcker som helst bara de rör sig inom området. Detta även om de förstärker stereotyper och använder en föråldrad terminologi (Hughes 2012).

En aspekt av varför det är viktigt med autentiska beskrivningar av personer med funktionsnedsättningar är att barn tycker om att se sig själva i böckerna och detta kan ha en extra stor betydelse för personer som känner att de är annorlunda eller ensamma om sin situation. När litteraturen presenterar starka och trovärdiga porträtt av personer i liknande situation som deras egen kan det hjälpa till att forma en positiv självbild hos dessa personer. (Wopperer 2011).

Barnlitteraturen är en viktig faktor i ett barns identitetsskapande då den ger både barn som har, liksom de som inte har en funktionsnedsättning en bild utav vad det är att leva med en sådan situation. Om den bild som framställs är otidsenlig kan detta leda till en syn som är stereotyp. En frånvaro av porträtteringar kan leda till ett osynliggörande som i sin tur har en marginaliserande effekt. Den socialkonstruktivistiska teori som tillämpas i studien beskriver detta samspel när det gäller att skapa fenomen, synsätt och identiteter.

Användandet av ord som ”handikappad”, ”speciell” och ”annorlunda” för att beskriva personer med funktionsnedsättning i barnlitteraturen vittnar om en outvecklad förståelse för vilka termer som föredras. Det är dock inte säkert att ett korrekt användande av termer innebär att själva historien är fri från stereotypiska framställningar av personer med funktionsnedsättningar (Becket et al. 2010).

När det gäller barnlitteratur hänger bildspråket och illustrationerna ihop med det skrivna. En stor del av historien berättas genom samspelet mellan ord och text. Därför blir det problematiskt om berättelsen förmedlar ett budskap och bilden ett annat.

Exempelvis kan en berättelse innehålla ett lättillgängligt språk och autentiska framställningar av personer med funktionsnedsättningar medan de tillhörande illustrationerna visar utdaterade, klumpiga modeller av rullstolar (Becket et al. 2010).

Barnlitteraturen har en särställning som gör den intressant för denna undersökning eftersom den är riktad till en grupp individer som i allt väsentligt varken skapar, köper eller publicerar litteraturen. De är beroende av att andra väljer ut dessa verk åt dem. En annan aspekt av litteratur för barn är att den kunskap och de föreställningar som litteraturen ger i unga år är svårt att senare förändra.

I detta arbete är ambitionen att undersöka förekomsten av stereotyper och eventuella ”ålderdomliga” föreställningar inom de senaste årens utgivning av svensk barnlitteratur.

2. BAKGRUND

I följande avsnitt presenteras tidigare forskning som finns inom ramen för ämnet barnlitteratur och funktionsnedsättningar. Inledningsvis definieras några av de begrepp som används i undersökningen för att tydliggöra dess betydelse i detta sammanhang.

2.1 Barnlitteratur

Barnlitteratur som begrepp kan som redan antytts definieras som litteratur skriven för barn och med barn som den främsta målgruppen. Barnlitteraturforskaren Maria Nikolajeva (2004) avgränsar barn till människor mellan 0 och 18 år. Detta gör att begreppet barnlitteratur även innefattar det vi vanligtvis kallar för ungdomslitteratur. Nikolajeva talar även om skillnaden mellan barnlitteraturen och annan litteratur som kan betecknas som marginaliserad som till exempel kvinnolitteratur och gaylitteratur. Dessa speciella typer av litteratur skapas av, för och om själva målgruppen, men i fallet barnlitteratur är det endast för barn och om barn. Barnlitteratur är med väldigt få undantag aldrig skriven av barn. Detta belyser maktstrukturen inom barnlitteratur på så vis att det alltid är en social grupp med resurser och makt som skriver för en annan social grupp utan makt och inflytande. Denna underordnade maktställning är dock till skillnad från andra marginaliserade och konstanta underordningar i ständig förändring eftersom barnen växer upp och blir vuxna med en större makt (Nikolajeva a.a).

En faktor att ta hänsyn till när det gäller just barnlitteratur är samspelet mellan text och bild. De illustrationer som finns med i en bilderbok är inte dekoration utan en del i berättandet. Varken text eller bild kan stå för sig själva utan att historien förändras eller blir obegriplig. Detta innebär inte att bilden alltid speglar texten och vice versa. Ibland kontrasterar det som texten berättar med det som bilden visar läsaren. Ibland ger de

olika budskap till läsaren. Det kan även handla om hur text och bilder placeras på sidan där placeringen kan vara ett verktyg för att skapa stämningar eller rörelse (Reynolds & Grenby 2011).

2.2 Stereotyper

Nationalencyklopedin (<http://www.ne.se>) definierar en stereotyp som en ”förenklad, ofta allmänt omfattad föreställning om utmärkande egenskaper hos alla som tillhör en viss grupp”. En sådan bild av en grupp människor kan användas inom litteraturen för att få läsaren att omedelbart förstå vad det är för egenskaper eller stämningar som ska förmedlas. Genom att tillskriva individen egenskaper endast på grund av grupptillhörighet skriver man på ett sätt över dess individualitet och personen blir en schablon över de egenskaper som gruppen anses ha. Stereotyper kan till exempel handla om att placera vissa utmärkande egenskaper hos en viss etnicitet eller hos ett kön och sedan tilldelas samtliga tillhörande gruppen denna egenskap. Det kan också handla om att ha stereotypa förväntningar på en grupp på grund av dessa tidigare representationer. Litteratur som innehåller personer med funktionsnedsättningar har tidigare använt sig av en rad stereotyper för att berätta sina historier. Dessa stereotyper har varit av olika slag och haft olika syften.

Barnes (1992) tar upp en rad exempel på hur dessa stereotyper kan se ut. Det kan handla om att porträttera personer med funktionsnedsättningar som **offer** där individen ses som hjälplös och utsatt för våld. En annan stereotyp är när personerna utmålas som **isolerade från samhället**. Detta innebär enligt Barnes att de inte återfinns i roller som visar på ett fullt deltagande i vanligt samhällsliv. Det han saknar är porträtteringar som skildrar föräldraskap, yrkesliv, studentliv och en större variation av roller. Detta menar Barnes skapar en bild av personer med funktionsnedsättningar som inte kapabla till dessa roller och därmed förstärks segregationen även i det verkliga livet. En tredje kategori stereotypa porträtteringar som tas upp är när individen skildras som **någon det är synd om**. Han beskriver hur återkommande bilder från sjukhusmiljöer skapar en bild av funktionsnedsättningar som något kopplat till sjukdom och lidande. Vidare tar han upp hur välgörenhetsorganisationer använder sig av denna typ av framställning där individen skapar sympati för att samla in pengar eller rekrytera volontärer. En vanlig stereotyp inom litteraturen är karaktärer som beskrivs som **onda eller elaka**. Här pekar Barnes på en lång historia som sträcker sig från Bibeln via Shakespeare till barnlitteraturen under 1900-talet. Ett exempel han tar upp är Robert Louis Stevensons *Skattkamarön* där karaktären Long John Silver är enbent och ondskefull. Det kan

också förekomma att personer med funktionsnedsättningar porträtteras som en **börda** för sina anhöriga, vänner eller samhället i stort. Dessa beskrivningar förstärker en bild av dessa individer som hjälplösa och kostsamma för samhället. Ett annat exempel på en stereotyp är den när personen finns med i berättelsen som ett **exotiskt inslag** eller för att skapa en viss atmosfär. Det kan handla om att måla upp en bild av fattigdom genom att använda sig av en individ med en funktionsnedsättning. Barnes tar upp filmen *Frankenstein* där betjänten Fritz som har en puckel på ryggen är en karaktär som skapats för filmen och inte fanns med i Mary Shelleys roman. Betjänten hjälper till att skapa en hotfull atmosfär i filmen. En annan stereotyp är **den hjältemodiga** som klarar allt och övervinner hinder. Denna ansats kallar Barnes ”triumf över tragedi” och han menar att dessa historier kan stå i vägen för de sociala frågor som är länkade till funktionshinder och som inte kan lösas på individnivå.

En stereotyp är den **sexuellt avvikande** där det inom litteraturen till exempel har handlat om att personens oförmåga har rättfärdigat otrohet hos dess partner. Här tar Barnes upp *Lady Chatterleys älskare* som ett exempel på en historia där makens avvikande förmåga leder till att hon tar en älskare. Somliga historier eller mediaporträtteringar landar i beskrivningar där en person med funktionsnedsättning ses som ”**sin egna värsta fiende**”. Här handlar det om en syn på individen som ett hinder för sin egen lycka. Personen skulle kunna överkomma sina svårigheter om den ”bara ryckte upp sig”. Barnes beskriver vidare hur porträtteringar av personer med en funktionsnedsättning kan hamna i en stereotyp som handlar om att personen **förlöjligas** eller att funktionsnedsättningen används som komisk poäng. Till sist finns den stereotyp Barnes beskriver som ”**den normale**”. Här handlar det om porträtt i media som innehåller personer med funktionsnedsättning men där dessa till stora delar representeras av en vit man mellan 25 och 40.

Dessa olika sätt att stereotypiskt framställa en grupp människor gör att individuella skillnader försvinner i porträtteringen och personer tillskrivs egenskaper på grund av grupp tillhörighet och inte genom sin egen personlighet. I förlängningen menar Barnes att detta kan verka avhumaniserande och få konsekvenser för bemötande.

2.3 Funktionshinder/funktionsnedsättning

Den definition av funktionsnedsättning och funktionshinder som denna undersökning utgår ifrån har sin grund i det miljörelativa handikappbegreppet. Detta innebär att funktionshindret skapas i samspel med omgivningen och funktionsnedsättningen är den

fysiska, psykiska eller intellektuella begränsningen av funktionsförmågan (Brusén & Printz 2006).

2.4 Tidigare forskning

Tidigare forskning inom ämnet har skett både i USA och England, däremot finns det mycket litet forskning när det gäller svenska förhållanden. Anledningen till att det saknas kunskaper inom området kan vara att handikappvetenskapen och barnlitteraturvetenskapen båda är relativt nya forskningsområden och ett tvärvetenskapligt synsätt inte har applicerats på dessa ämnen i någon större utsträckning (Saunders 2004).

Den svenska undersökning som är mest relevant för mitt område är en mastersuppsats från 2010 (Nyström & Leksäther) som tar upp hur barn med funktionsnedsättning porträtteras i tre olika barnböcker genom att använda sig av en diskursanalys. De båda författarna beskriver hur barnlitteratur bidrar till att skapa en identitet hos de läsande barnen. En berättelse som ständigt beskriver en individ med hjälp av dennes funktionsnedsättning kan leda till att läsaren inte får någon känsla för hur personen är. Om funktionsnedsättningen överskuggar övrig personbeskrivning kan det vara svårt för läsaren att se personen som har funktionsnedsättningen. Rollen som tilldelas i dessa typer av berättelser är att vara sin funktionsnedsättning och inte mer än så (Nyström & Leksäther 2010:32). I uppsatsen beskriver författarna hur barnlitteratur kan skapa flerdimensionella porträtt av människor genom att visa både på bra och dåliga egenskaper och låta personerna i berättelsen visa en nyanserad skala av känslor. De menar att det är viktigt att inte koppla egenskaper och känslor direkt till funktionsnedsättningen utan istället skapa porträtt som är autentiska. De ser en fara i att fokusera på ett barns funktionsnedsättning i ett litterärt sammanhang och menar att det kan resultera i att dessa barn i verkligheten beskrivs som annorlunda. Detta annorlundaskap kan i sin tur leda till ett utanförskap.

Det resultat författarna kommer fram till i sin undersökning är att det inte går att dra några generella slutsatser om barnlitteraturen i allmänhet utifrån de tre titlar som undersökts då resultatet varierat när det gäller hur barn med funktionsnedsättning framställs i dessa verk. De menar att budskapet som förmedlas i böckerna skiljer sig åt och fokus behöver ligga på att öka medvetenheten kring vad en text kan förmedla och hur man kan läsa på en reflekterande och kritiskt sätt.

Karin Ljuslinders avhandling (2002) *På nära håll är ingen normal - Handikappdiskurser i Sveriges Television 1956 – 2000* undersöker hur personer med

funktionsnedsättningar gestaltas inom svensk public service. Ljuslinder beskriver hur medierna har en förmåga att skapa en samsyn i samhället kring vad som är det specifika samhällets kulturella värderingar. Detta får konsekvenser för personer som är underrepresenterade i dessa forum eftersom det påverkar deras möjligheter att delta i ett offentligt samtal och finnas med i det gemensamma värderingsskapandet som en aktör. Ljuslinder menar att medierna och den gemensamma konstruktionen av verklighetsbilden inte rymmer bilden av avvikande situationer eller personer. Detta kan i sin tur leda till ett slags osynliggörande som förstärker underordningen när det gäller makt och möjlighet att påverka det offentliga samtalet. Resultatet av hennes undersökning visar att personer med funktionsnedsättning och ämnet handikapp inte förekommer i så många programtyper och genrer. Nyhetsinslag och dokumentärer är den typ som är vanligast när det gäller inslag som på något sätt innehåller funktionsnedsättning som ämne eller en individ med detsamma. Hon menar att det ofta hamnar i ett stereotypt porträtterande där funktionsnedsättningen blir den dominerande dimensionen av en individs identitet.

Agneta Kanold (201) undersöker hur barn och unga med funktionsnedsättningar har porträtterats inom den svenska barnlitteraturen från tidigt 1900-tal fram till dagens litteratur. Utgångspunkten är hur samhällets olika reformer och ideal har avspeglats i den samtida barnlitteraturen. Hon konstaterar att de tidigaste skildringarna av personer med funktionsnedsättningar beskriver nedsättningen som ett straff som kan ha sitt ursprung i en synd eller ett dåligt beteende. Genom att barnet sonade sina synder eller började uppföra sig enligt dåtidens uppställda normer kunde det "tillfriskna". Kanold beskriver vidare hur det på 1960-talet var vanligt med berättelser där personen med funktionsnedsättning skulle vara snäll och tålmodig för att kvalificera sig för omvärldens acceptans. På 1970-talet skulle individen eller barnet snarare vara snäll och glad för att få vara delaktig och på 1980-talet var berättelserna mer inriktade på att barnet eller ungdomen med en funktionsnedsättning skulle vara anpassningsbar och kämpa för att överkomma svårigheter (Kanold '00:174). Kanold konstaterar att barnlitteratur ofta haft del i att bevara bilden av den unga personen med funktionsnedsättning som varande i behov av hjälp eller någon det är synd om. Hon ser en tendens i litteraturen att det inte handlar om att berätta om personen med funktionsnedsättningar egna perspektiv utan istället använda dessa skildringar som ett verktyg för att få de övriga karaktärerna att utföra goda handlingar eller för att tillföra ett spänningsmoment.

3. TEORI

Två tänkbara teoretiska ansatser att utgå ifrån är socialkonstruktivism och stigmatteori. I relation till hur barnlitteratur framställer personer med funktionsnedsättningar kan dessa perspektiv hjälpa till att förstå hur litteratur kan påverka uppfattningar och självbild hos de läsare som tar del av dessa porträtt. Socialkonstruktivismen genom att förklara hur kategorier och föreställningar konstrueras och är föränderliga. Stigmatteori kan tillföra perspektiv genom att belysa det tid- och platsbundna i den negativa identitet som ett stigma utgör. Valet av teori motiverades efterhand med att det fanns ett återkommande tema i de vetenskapliga texter av till exempel Ljuslinder (2002) och Nyström och Leksäther (2010) som undersöktes och detta var verklighetens beskaffenhet. Insikten att litteratur och medier kan influera hur man tänker kring saker leder vidare till funderingar om hur detta konstruerandet ser ut.

3.1 Socialkonstruktivism

Sahlin (2002) beskriver socialkonstruktivism som ett sätt att se på verklighet och kunskap där föreställningar om fenomen konstrueras av människor i samspel. Detta sociala samspel hänger ihop med det specifika samhällets rådande värderingar och de normer som för tillfället gäller. Detta betyder dock inte att det som är konstruerat inte är verkligt. Det existerar genom att människor gemensamt kommit överens om att det existerar. Detta innebär att vetande och föreställningar om fenomen har en kontext som påverkar dessa. Sahlin (2002) menar också att ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan hjälpa till att undersöka så kallade vedertagna sanningar och bidra till en förändring i synsätt kring olika fenomen.

Konstruktioner av verkligheten skapas, förnyas och förstärks i ett ständigt pågående samspel mellan aktörer i samhället. Det är också ett samspel mellan individen och de värderingar som råder i det samhälle som individen befinner sig i (Burr 2003).

3.2 Stigmatteori

Goffman (2011) beskriver hur det i interaktionen mellan individ och omgivning kan uppstå en stigmatiserande process där individen tillskrivs en negativ identitet av omgivningen. Stigma är dock både tid- och platsbundet. En egenskap som tidigare skulle ha skapat ett stigma i Sverige som till exempel homosexualitet eller att vara en ogift mor har minskat som negativ markör över tid. På en annan geografisk plats kan dessa exempel fortfarande skapa stora stigma beroende på den aktuella situationen i landet för dessa individer. Goffman (2011) talar om fysiska, psykiska och sociala

stigman. Socialt kan en individ födas in i ett religiöst, etniskt eller klassmässigt sammanhang som anses vara underlägset eller ha någon negativ egenskap. Ett fysiskt stigma kan vara av det direkt synliga och/eller medfödda slaget som ett till exempel en funktionsnedsättning kan vara. Det psykiska stigmat kan handla om att man har en egenskap som anses mindre önskvärd eller att ens tidigare handlingar som kriminalitet eller missbruk placerar en i en stigmatiserad grupp.

Stigmatisering är en process som involverar den stigmatiserade själv och personer i det omgivande samhället. Detta lämnar utrymme för den avvikande att hitta olika strategier för att undvika eller hantera stigma. Det kan handla om att dölja information eller att kontrollera hur denna information framställs för omgivningen (Goffman 2011). Vidare kan en strategi för att undvika stigma vara att distansiera sig från de som kan avslöja stigmat eller en annan vara att uppfylla de förväntningar som samhället har på avvikande för att söka acceptans. En annan variant är att individen drar sig undan eller bara umgås med personer som har liknande stigman.

4. SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR

Denna studies syfte är att undersöka och beskriva hur personer med funktionsnedsättningar porträtteras i den nutida svenska barnlitteraturen. En del i detta syfte är att undersöka om det förekommer några stereotyper i denna framställning. Frågeställningarna blir därmed som följer:

Vilken bild förmedlar svensk barnlitteratur av personer med funktionsnedsättningar?

Går det att finna några stereotyper i denna barnlitteratur?

Hur konstrueras bilden av funktionsnedsättning i den svenska barnlitteraturen?

Vilka strategier använder författarna sig av för att undvika stigma eller stereotyper?

5. METOD

5.1 Metod

Detta avsnitt syftar till att beskriva och motivera den metodval som gjorts. Den metod som valts för denna undersökning är den kvalitativa innehållsanalysen på grund av dess lämplighet när det gäller att undersöka text. Enligt Bryman (2011) innebär den kvalitativa innehållsanalysen ett sökande efter texternas bakomliggande teman. Dessa teman använder man sig sedan av vid analysen av materialet. För att kunna besvara

frågeställningarna har de verk som innehåller det efterfrågade ämnet genomgått ett flertal närläsningar för att få en uppfattning om vad de handlar om. Därefter har meningsbärande enheter plockats ut som kan relateras till de frågeställningar som tidigare ställts upp. De enheter som verkade ha gemensamma egenskaper grupperades in i lämpliga sammanslutningar eller dimensioner.

Målet med undersökningen var som bekant att undersöka hur personer med funktionsnedsättning porträtteras i böcker skrivna för barn. Innehållsanalysen passade denna målsättning eftersom den ger utrymme för en nära undersökning av vad det är texten handlar om. Den kvalitativa ansatsen är viktig för att kunna beskriva vad som händer och hur detta sker händer i texterna.

En metod som övervägts men valts bort är den kvantitativa innehållsanalysen som kunde ha gett kunskap om hur representationen av personer med funktionsnedsättningar ser ut rent statistiskt. Detta hade gett en bild av hur ofta personer med funktionsnedsättning förekommer inom svensk barnlitteratur och även annan information som kön och ålder på karaktärerna. Den kvalitativa ansatsen å andra sidan gjorde den analys som jag ville utföra möjlig på så sätt att det gick att undersöka vissa drag i berättandet och analysera hur framställningen såg ut. Helt kan man dock inte bortse från kvantitativa faktorer som ger kunskap om hur vanligt det är med porträtteringar av dessa slag eftersom även denna närvaro eller frånvaro säger något om vilken bild läsaren får.

En fördel med innehållsanalysen är att forskningsmaterialet redan finns där ute och behöver inte skapas genom intervjuer eller nya undersökningar. En annan fördel är att det så kallade forskningsbias som kan ske i undersökningssituationer eller genom att forskaren påverkar intervjusituationer är eliminerat. Materialet fanns där innan undersökningen påbörjades och kommer inte att förändras genom att det analyseras. Möjligtvis kan tolkningen av materialet förvanska det men själva utgångspunkten ändras inte av undersökningen. En svaghet i innehållsanalysen som Bryman (2011) tar upp är hur innehållsanalysen endast är så bra som de dokument den bygger på. En aspekt av detta är huruvida de texter man använder är representativa för den specifika gruppen av dokument. En reflektion över detta handlar om att det kan finnas en del barnlitteratur som ges ut på specialförlag eller genom egenutgivning som kanske innehåller den typ av berättelser som eftersöks i högre grad än de som man finner på de allmänna biblioteken. Beslutet att ta med dessa eller inte ta med dem beroende på hur pass tillgängliga de faktiskt är för allmänheten var ett beslut som närmast skall diskuteras.

5.2 Urval

En avgränsning som gjordes var geografisk. Undersökningens fokus på svensk barnlitteratur var först och främst sprungen ur en nyfikenhet på hur det ser ut i detta land men har även sin grund i den avsaknad av tidigare studier som finns när det gäller den svenska barnlitteraturen.

Materialet som användes var de barnböcker av nyare slag som återfinns på barnbiblioteken. Urvalet begränsades av undersökningens ämne. Genom att undersöka de utgivna böcker som innehåller karaktärer med funktionsnedsättningar kom analysen att fokusera på hur dessa karaktärer framställdes. En avgränsning handlar om ålder hos läsaren. Målgruppen för de böcker undersökningen bygger på faller inom åldersspannet 0 till 12. Detta för att inte dyka in i den stora massan av ungdomslitteratur som antagligen skulle bli ett alltför stort område att hantera inom ramen för denna uppsats. En annan avgränsning när det gäller materialet var tidsmässig. Fokus för denna undersökning kommer att ligga på verk utgivna mellan åren 2000 och 2012. Anledningen till detta var att begränsa materialet något samt att titlarna ska vara någorlunda samtida.

En del av den litteratur som innehåller personer med funktionsnedsättning är utgiven på små förlag eller förlag som har en särskild inriktning på sin utgivning. Min avsikt var att i undersökningen ta med sådan litteratur som går att hitta på vanliga stadsbibliotek och därmed finnas tillgänglig för allmänheten. I de fall böckerna ingått i en längre serie har jag valt att inte ta med alla titlarna. Detta för att få en bild av hur ämnet behandlas i dessa utan att undersökningen domineras av en eller två författare.

5.3 Genomförandet- Insamling och analys

Inledningsvis gjordes en litteraturoversikt för att få en bild av vilken tidigare forskning som gjorts inom det valda området. Då det endast fanns ett fåtal tidigare studier inom ämnet i ett svenskt sammanhang fick översikten vidgas till att även innefatta studier som tog upp andra medier än litteratur för barn. Efter att ha skapat en uppfattning om hur området såg ut togs det tidigt en första kontakt med Svenska Barnboksinstitutet som är en nationell instans när det gäller att samla in och sprida forskning om barnlitteratur i Sverige. Där finns även ett arkiv med exemplar av all litteratur för barn som givits ut i Sverige. En sökning i deras datasystem på sökorden funktionsnedsättning, disability, handikapp, rörelsehinder och funktionshinder gav ett hundratal titlar som efter avgränsningar blev till ett 20-tal. Avgränsningarna som gjordes var att det skulle vara skönlitterära verk utgivna mellan 2000 och 2012 samt att de skulle vara riktade till en

målgrupp som befann sig mellan 0 och 12 år. Vidare skulle det vara verk utgivna i Sverige samt vara författade på svenska. Dessa avgränsningar resulterade i 17 titlar som motsvarade de kriterier som satts upp.

Analysen innebär enligt Miles och Huberman (1994) tre olika delar som löper parallellt allteftersom processen fortgår. Det handlar om datareduktion, datadisply och slutsatser. Datareduktion innebär att välja ut, förenkla, fokusera eller sortera sitt material på ett sätt som gör det överskådligt. Detta kan göras genom att summera eller koda materialet samt föra in det i tabeller som åskådliggör materialet och underlättar analysen. Denna undersökning använde sig av en summering av de barnlitterära titlarna för att få en översiktlig bild av vad de innehöll. De utvalda verken genomgick ett flertal närläsningar där vissa textstycken markerades som betydelsefulla. Dessa kodades utefter vissa sammanhållande frågeställningar rörande texten och fördes in i en tabell där citat användes för att belysa egenskaper, handlingar eller synsätt. De tre dimensioner som utkristalliserade sig användes som en utgångspunkt för att kunna diskutera de titlar som verkade ha något gemensamt. Det Miles och Huberman (1994:11) menar med datadisply innebär den form av presentation som används för att sammanställa och visa materialet så det går att dra slutsatser från det. I denna undersökning har en tabell använts för att åskådliggöra materialets viktigaste delar. De data som fördes in i tabell och summering användes sedan i den analyserande delen indelad efter de tre dimensionerna. Detta avslutades med en diskussionsdel där det insamlade materialet undersöktes i ljuset av den tidigare forskning och teori som varit utgångspunkten för undersökningen. Miles och Hubermans tredje del av analysprocessen handlar om att dra slutsatser och så långt det är möjligt kunna verifiera dessa. De slutsatser som drogs gjordes med hjälp av de diskussioner som avslutade analysen.

4.4 Etiska överväganden

Det material som undersökts är publicerade verk som handlar om fiktiva karaktärer. Det finns inga verkliga personer som direkt kan påverkas av min undersökning. Det jag behöver tänka på är att förhålla mig sakligt och inte leta efter saker som bekräftar det jag redan tror utan vara öppen för att bli motbevisad.

En annan aspekt av etik när det gäller forskning är att se till att undersökningen refererar källor på ett adekvat sätt. Detta för att inte oavsiktligt plagiera eller utmåla idéer som varande mina egna om de inte är det. Forsman (1997) tar upp hur det är viktigt att kunna härleda och replicera forskning i efterhand och för detta krävs det tydliga källor och att texten visar vad som är tidigare forskning och var man kan hitta

dessa tidigare kunskaper. För att inte ge sken av att vissa kunskaper är nya eller egna måste tydliga referenser finnas med på ett bra sätt.

En annan forskningsetisk aspekt som Forsman (1997) tar upp är det problematiska i att endast ta upp och referera till sådana källor som stöder den hypotes som ställts upp. Hon pekar särskilt på faran i att välja ut vissa källor som stödjer det forskaren hoppas kunna visa utan att ge en motbild i form av andra källor med avvikande åsikter om ämnet.

Ejvegård (2003) tar upp hur de källor man anger som en utgångspunkt för undersökningen inte får förvanskas för att passa in i ens egna resonemang. Detta kan också vara viktigt att tänka på när det gäller resultatet. De olika data som framkommer av undersökningen får inte manipuleras för att passa in i något förväntat entydigt resultat. Här kan det finnas en fara i att bli så involverad i det egna materialet att man bara ser de källor som handlar om och stödjer den egna uppfattningen. För att motverka detta scenario kan man försöka distansiera sig från materialet och se det med kritiska ögon. Rent praktiskt har detta inneburit ett arbetssätt där jag vid omläsningar av materialet förhållit mig kritiskt till mina tidigare slutsatser och undersökt andra möjliga synsätt.

6. RESULTAT OCH ANALYS

Detta avsnitt avser presentera resultatet av undersökningen. Inledningsvis ges en översikt av det material som ingått i undersökningen samt vilka olika typer av funktionsnedsättningar som finns med i verken. Med i beskrivningen finns även en kort beskrivning av hur personens självbild och omvärldens attityder ser ut. Dessa baseras främst på vad som sägs i dialog eller konkreta textstycken där personen beskriver hur den känner. Det beskrivs även i vilka miljöer som karaktärerna rör sig i för att visa vilka arenor som är vanliga för dessa berättelser. Därefter framlägges resultatet indelat i dimensioner efter de gemensamma nämnare som hittats. Här finns även de analyser som hör till respektive grupp. Till sist visas de slutsatser som undersökningen lett fram till.

6.1 De undersökta titlarna

Jannestunden (1) av Margareta Arnell handlar om Agnes pappa Janne som i en bilolycka fått en ryggmärgsskada. Genom Agnes får vi veta olika steg i hans process för att komma tillbaka och hem. Miljön är skola, sjukhus och hemmet. Vi får beskrivningar av tippbrädor, rullstolar och takliftrar. Beskrivningen av funktionsnedsättningen är realistisk och ganska nyanserad. Omgivningens attityder är både undrande, stöttande

och beundrande. Funktionsnedsättningen är huvudtemat men även hur ett barn hanterar en förälders förändring.

Vilda gänget och Svarta damen (2) författad av Torsten Bengtsson berättar historien om hur Alex, Elsa och Max som löser mysteriet med den Svarta damen. Max är med i gänget och har en intellektuell funktionsnedsättning. Han är inte en huvudkaraktär men hans handlingar får stor betydelse för berättelsen när han avslöjar den Svarta damen som butikssnattare. Hans funktionsnedsättning beskrivs som att han är annorlunda men inte på ett negativt sätt. Miljöerna är bostadsområdet, affären och hemmet.

Funktionsnedsättning är inte huvudtemat men spelar roll för berättelsens förlopp.

Ugglor i Bagarmossen (3) av Petrus Dahlin kretsar kring huvudpersonen Kalle Skavank som hjälper bibliotekarien Lillemor att återfinna en värdefull bok som blivit stulen från sin låsta monter. Med hjälp av sin kusin Dilsa löser Kalle mysteriet och det uppenbaras att gubben Vasa tagit boken för att han älskar böcker. Ursprunget till Kalles funktionsnedsättning behandlas kort och vi får reda på att han varit med om en tågolycka vid ett spår i Spanien där hans mamma dött. Kalle minns inte händelsen och beskriver sin protes på ett neutralt sätt. Han säger kort att "den funkar väl". Miljöerna är biblioteket, hemmet, hans pappas kiosk och skolan. Funktionsnedsättningen är inte ett tema eller mer än ett kort beskrivande inslag. Den nämns ett par gånger till i samband med att Kalle ska transportera sig snabbt. Kalles självbild är positiv. Omvärldens attityder är positiva.

Änglar på Skogskyrkogården (4) av Petrus Dahlin beskriver hur Kalle Skavank hjälper en präst att hitta den försvunna Carl Milles statyn. Med hjälp av sin kusin Dilsa löser han mysteriet genom både misstag och slutledningsförmåga. Kalle har en protes efter att ha förlorat sin fot i en tågolycka som litet barn. Miljöerna är kyrkogården, hemmet, pappans kiosk och Dilsas hem. Funktionsnedsättningen berörs i förbigående och är inte av betydelse för historien. Vid ett fåtal tillfällen tas protesen upp men inte som något större hinder. Omvärldens attityder i förhållande till funktionsnedsättningen omtalas inte alls. Personens självbild är positiv. Illustrationerna av Sofia Falkenheim beskriver inte funktionsnedsättningen alls.

Fjärde klass: en berättelse om papegojan "Kråkan" (5) av Elisabeth Högström handlar om Hampus som får en ny klasskompis som är rullstolsburen och har en servicehund. Pojkarna är runt tio år. Kompisen heter Viktor och berättelsen rör sig i skolans värld, på utflykt och på ett bageri och är generellt sett positiv och humoristisk. En papegoja figurerar med svordomar som leder till skratt. En neutral berättare beskriver olika situationer som en fotbollsmatch där Viktor får hjälp av hunden att stå i

mål. Omvärldens attityder är odelat positiva och upplyftande. Funktionsnedsättningen beskrivs i ett inledande skede, sedan finns det med i berättelsen på ett integrerat sätt utan att framhållas. Det är inte ett huvudtema men ändå ständigt närvarande i text och bild. Självbilden är både osäker och säker under tiden Viktor utvecklas och vågar mer.

Lea (6) som är författad av Helena Karlsson berättar om en 17-årig tjej som ska börja första året på en gymnasiesärskola. Berättelsen rör sig kring teman som vänskap, kärlek och svårigheten att hitta sin plats i livet. Lea upplever svartsjuka, nervositet inför nya situationer och rädslan för att bli retad. Berättaren är en utomstående allvetande sådan. Miljön är främst skolmiljö och en utflykt med skolan. Illustrationerna är svartvita och tecknade av Lisen Adbåge. En scen i boken visar hur Lea inte kan kontrollera sin ilska och uttrycker den genom att nypas. Funktionsnedsättningen beskrivs indirekt genom det faktum att Lea går på en gymnasiesärskola men det är inte uttalat i texten.

Funktionsnedsättningen är inte ett huvudtema som har betydelse för historien utan det är mer en skildring av Leas värld under ett års tid. Hennes självbild verkar vara den av en tonåring som har både osäkerheter och styrkor.

Lea på läger (7) av Helena Karlsson handlar även den om Lea som nu ska åka på läger och vara borta i tio dagar. Hon är nervös över att åka men blir glatt överraskad när hon kommer fram och hittar en klasskompis. Hon lär snabbt känna flera tjejer och blir uppvaktad av en kille, Adam. Problemet är att Lea redan har en kille hemma, Joel. Hon har dock svårt att inte dras med och känner sig smickrad så pass att hon inte kan säga nej till Adam. När hennes föräldrar kommer på besök har de Joel med sig och situationen ställs på sin spets. Lea springer därifrån och blir tröstad av sin mamma. Lea reder sedan ut situationen på egen hand. Miljöerna är lägret och skogen.

Funktionsnedsättningen nämns inte. Omvärldens attityder är positiva.

Funktionsnedsättningen är inte ett huvudtema. Självbilden är positiv.

Kärlek med Vilma och Loppan (8) av Anneli Khayati är historien om Vilma och hennes vän Loppan som får en ny klasskompis som heter Sigge. Boken handlar om den första förälskelsen, hemligheter, att säga förlåt och det kan gå till när man får sin första kyss. Miljön de rör sig i är skolas värld och hemmet. Funktionsnedsättningen beskrivs genom illustrationerna men nämns knappt i texten. Vilma är aktivt med i alla lekar och omvärldens attityder är positiva. Rollstolen avbildas realistiskt och Vilma har någon form av rörelsehinder. Funktionsnedsättningen är inte ett huvudtema i berättelsen och har ingen betydelse för historien. Vilmas självbild är positiv. Illustrationerna är färgglada och visar kataktärerna i rörelse och lek.

Tillsammans med Vilma och Loppan (9) skriven av Anneli Khayati handlar även den om Vilma som i denna bok är sjuk och längtar tillbaka till skolan och kompisarna. Bästa kompisen Loppan har varit på ridskola med en annan kompis, Malla och när Vilma kommer tillbaka känner hon sig utanför när de leker hästlekar. Loppan och Vilma blir ovänner och Malla säger att Vilma inte kan rida. Vilma tycker att Loppan övergivit henne. Efter en brännbollsmatch blir de vänner igen och Vilma gör ett frivärk. Alla blir sams. De kommer fram till att de är bäst tillsammans. Berättelsen kretsar kring svartsjuka och vänskap. Miljöerna är hemmet och skolan. Funktionsnedsättningen omnämns inte men syns i illustrationerna av Mikael Sjömillå. Vilma har ett rörelsehinder och är rullstolsburen. Omvärldens attityder är positiva (förutom Malla som antyder att Vilma inte kan rida på grund av rörelsehindret) och hennes självbild är positiv.

Tim, Lisa och den jättestora kexchokladen (10) av Ia Kjellsdotter är en berättelse om Tim och Lisa som tillsammans med sina assistenter ska besöka Liseberg. Tim sitter i rullstol och Lisa har någon form av dold funktionsnedsättning. Historien beskriver situationer med sondmatning, svårigheter med kullerstenar, vinst på chokladhjul och beställandet av färdtjänst. Funktionshinder är temat i berättelsen. Omvärldens attityder beskrivs ibland som positiv och ibland som färgad av okunskap. Personernas självbild är bra. Assistenterna får ganska mycket utrymme och det avhandlas ganska mycket praktiska saker. Miljöerna är Liseberg och hemmet.

Tove va-va (11) skriven av Tove Kullberg är historien om Tove som hela tiden säger "va". Hennes föräldrar vet inte om att hon har en hörselnedsättning utan tror att hon bara lyssnar dåligt. Det blir missförstånd och felhörningar som leder till att föräldrarna blir arga på henne. Föräldrarna tar henne till slut till en läkare som konstaterar att hon har en hörselskada och får tid hos en audionom där hon får en hörapparat. Miljöerna är hemmet, skolan, läkaren och på ett café. Funktionsnedsättningen är ett huvudtema. Personens självbild är positiv men lite oförstående inför det faktum att andra inte förstår henne. Omvärldens attityder är positiva när de väl förstår varför hon inte svarar på tilltal.

En dag i prinsessan Victorias liv (12) av Petter Lidbeck handlar om Victoria som har Downs syndrom. Hon berättar om en dag i sitt liv där hon rör sig i miljöer som skola, hem och en simhall. Illustrationerna av Lisen Adbåge är glada och ljusa. Funktionsnedsättningen är ett tema i och med att flera områden behandlas där nedsättningen får konsekvenser och boken visar reaktioner från omvärlden. Omvärldens attityder är nyanserade. Det finns en viss tendens till överslåtande och beskyddande från

vuxenvärlden medan barnen i berättelsen precis som Victoria själv är väldigt rättframma och ärliga. Under berättelsens gång hinner Victoria återlämna en tappad plånbok, öva läsning i skolan, åka till simhallen och träffa en man med protes och bli ledsen över sin frökens avlidna mormor. En del allvarliga ämnen avhandlas men det är ingen mörk historia. Funktionsnedsättningen nämns och beskrivs vid flera tillfällen. Victorias självbild är positiv.

Full rulle, Tim! (13) Av Annica Lindgren beskriver hur huvudpersonen Tim flyttar och måste börja i en ny klass i en ny stad. Han upplever detta både negativt och positivt med nya kompisar och somliga klasskompisar som retas. Tim använder sig av rullstol och den samt hans rörelsenedsättning beskrivs i förbigående men är inte centralt för historien. När den figurerar beskrivs den ofta som ett hinder. Miljöerna han rör sig i är bland annat hemmet, skolans värld och skogen. Tims självbild är oftast positiv.

Vincents magiska värld (14) av Sören Olsson och Anders Jacobsson är en berättelse där Vincent beskriver i jag-form hur hans värld ser ut. Läsaren kan förstå av händelseförloppet att det sker en del missförstånd på vägen och att Vincents bild inte är den enda sanna. Berättelsen kretsar kring grannens barns födelsedag och den present som Vincent vill ge honom. Efter att grannbarnet Lill-Pucko blir arg på Vincent för att han missförstår hans avsikter vill Vincent tillverka en snällkostym till honom. Historien rör sig mycket kring Vincents sätt att kommunicera och hur omvärlden tror att han säger en sak när han säger något annat. Läsaren får ett inifrånperspektiv på hur det är att inte göra sig förstådd. Självbilden är positiv. Omvärldens attityd är både positiv och negativ. Han beskriver hur vuxna ofta pratar över huvudet på honom och hur hans mamma oroar sig. Själv tycker han att han lever i en magisk värld. Funktionsnedsättningen beskrivs med Vincents egna ord utifrån vad han upplever. Den är både ett hinder och något positivt. Han har någon form av intellektuell funktionsnedsättning och talar med tecken. Miljöerna är hemmet och grannskapet.

Rabarbertyjuven (15) av Vanja Persson skildrar hur Liam hjälper till att lösa mysteriet med den försvunna rabarbern, kaninen och vem som har ätit upp elaka gubbens tomater. Spåren leder fram till kaninen själv som rymt och gömmer sig i en buske. Liam har ett rörelsehinder och är rullstolsburen. Miljöerna är hemmet och grannskapets trädgårdar. Funktionsnedsättningen syns endast i illustrationerna av Christoffer Hansen och nämns inte i texten. Omvärldens reaktioner är neutrala i relation till funktionsnedsättningen. En ickefråga. Funktionsnedsättningen är inte ett tema. Självbilden är positiv.

En bra dag, brorsan (16) av Marianne Rosell-Nilsson handlar om Carl som är tio år och har ett rörelsehinder. Han har två låtsaskompisar som han talar med och en vän som heter Sigge som är hjärtsjuk. Miljöerna är skogen, hemmet, sjukhuset och en skolfest. Berättelsen skildrar omvärldens attityder som ibland negativa då han blir retad på skolgården och mamman oroar sig för honom. Hans vän Lisa blir lite rädd för att smittas av knäpp-baciller då hon hör honom prata med sina låtsaskompisar. Innan dess samarbetar de dock för att lösa ett mysterium med två tjuvar och försvunna kameror. Carl kallas för klumpfot och mobbas. Funktionsnedsättningen beskrivs vid några tillfällen och är ett tydligt tema.

Vännerna på hästgården (17) av Ulla Ståhlberg är berättelsen om Anton och hans häst Trusa som befinner sig på en hästgård. Han gömmer sig från de andra barnen eftersom han är ledsen. Han har stängt av sin CI-apparat¹ då han inte vill höra att de ropar. Han söker tröst hos sin häst. En annan flicka som heter Kristina har en CP-skada och lånar hästen Trusa för att kunna träna sin ridning. Handlingen rör sig kring vad som kan hända i ett stall och på en hästgård. Mycket handlar om själva funktionsnedsättningarna och historien innehåller både beskrivning av hur de uppkommit och några konsekvenser de får för individen. Svårigheter som att höra viskningar tas upp. Omvärldens attityder är positiva och miljöerna är stall och gården. Funktionsnedsättningen är ett huvudtema. Självbilden är positiv men Anton är ledsen över svårigheter. Situationen gör honom ledsen.

6.2 Dimensioner

En del i den kvalitativa innehållsanalysen är att söka efter textstycken som representerar liknande fenomen. Dessa fenomen kan säga något om vad som sker i texten. När det handlar om att analysera ett flertal texter kan det vara värdefullt att hitta gemensamma nämnare i texten som beskriver essensen i verket. Följande avsnitt beskriver och analyserar delar av materialet indelat efter tre dimensioner som utkristalliserade sig och som de flesta texter eller meningsbärande textstycken kunde placeras in under. Dessa dimensioner framstod som viktiga för att de representerar teman som säger något om det undersökta materialet. Även om varje verk för sig själv kan handla om en rad olika saker har det funnits ett övergripande intryck eller en essens som stigit fram vid en närläsning. De dimensioner som framkom var: Att lösa ett problem, Att berätta inifrån och Att förmedla fakta.

---

¹ Kokleärt Implantat, en form av hörapparat (http://www.ne.se/kokle%C3%A4rt-implantat?i_h_word=Cochlea+Implantat).

6.2.1 Att lösa ett problem

Ett flertal böcker har en handling som kretsar kring ett barn som löser ett problem eller ett mysterium. Dessa berättelser har med ett undantag en huvudkaraktär som har en funktionsnedsättning. Ett exempel på ett uppställt problem är när huvudpersonen i *Lea* (Karlsson 2011A) står inför ett problem av kärleksrelaterad art när bästa vännen blir kär i samma kille som hon.

*”Dagen efter discot ringer Alice. Hon har pratat med Joel.
-Han är så söt, säger Alice. Alice är kär. Kär i Joel. Leas Joel.
Lea blir ledsen. Hon är kär i Joel. I alla fall idag.”*

Boken beskriver på ett fint sätt de problem som kan uppstå i kommunikation när det är kärlek och vänskap inblandat. Även den andra boken om Lea tar upp problem med kommunikation. I *Lea på läger* (Karlsson 2011B) är problemet en uppvaktande pojke som Lea av misstag blir tillsammans med trots att det redan finns en pojkvän hemma.

*”Lea tänker. På Joel. Hon tänker på Adam. Hon vet att hon har gjort fel.
Mot Joel. Mot Adam. Och mot sig själv. Det gör ont inuti Lea. I halsen finns en klump. Ända ner i magen når den.”*

Båda dessa böcker handlar om Lea som har en intellektuell funktionsnedsättning. Hennes funktionsnedsättning beskrivs genom att vi förstår att hon går i en särskoleklass. Den förekommer annars inte i texten eller som ett tema i berättelsen.

Problemet som ska lösas i nästa bok handlar om vänskap. *Tillsammans med Vilma och Loppan* (Khayati 2011) berättar historien om Vilma som är rullstolsburen och som efter en tids sjukdom kommer tillbaka till skolan där hennes bästa kompis Loppan har börjat umgås med en annan. Funktionsnedsättningen är synlig främst i illustrationerna och ses som både ett hinder och en tillgång. Vid ett tillfälle hamnar Vilma efter de andra två på grund av sitt rörelsehinder och detta leder till svartsjuka.

“Arg för att Malla aldrig tror att hon kan någonting. Och ledsen för att Loppan och Malla bara sprang sin väg där i korridoren. Utan att vänta på henne.”

Omvärldens attityder är positiva förutom i den situation där klasskompisen underskattar Vilmas förmåga och inte tror att hon kan rida. Berättelsen handlar främst om problemet

svartsjuka mellan vänner och hur barnen löser detta genom att leka alla tre till slut. Det finns ett element av att funktionsnedsättningen är ett hinder när Vilma hamnar utanför gruppen på grund av att hon inte hinner med.

Den andra titeln som handlar om Vilma är *Kärlek med Vilma och Loppan* (Khayati 2011). Här är temat kärlek och den första kyssen. Funktionsnedsättningen figurerar inte i berättelsen förutom i illustrationerna och i en scen där elrullstolen får en roll i händelseförloppet. Sigge som har börjat i Vilmas klass är föremålet för hennes förälskelse och han kommer under en rast fram och undrar vad det är för knappar på hennes rullstol.

”- Vad är det där för knapp då? Undrar Sigge.

- Det vet jag, säger Loppan, som bara måste lägga sig i, Det är kärleksknappen!

- Vadå kärleksknappen? Undrar Sigge.

- Jo, om man trycker på den blir man kär!”

I *Änglar på Skogskyrkogården* (Dahlin 2007) ska huvudpersonen Kalle Skavank lösa ett mysterie med en försvunnen staty. Kalle har efter en olycka amputerat sin ena fot och har en protes. Vid ett tillfälle beskriver han kort ett sätt på vilket han hanterar sin funktionsnedsättning.

”Sedan låser jag kiosken och cyklar den korta biten hem. Det är lättare att cykla än att gå när man saknar en fot. Jag har en protes istället. Den fungerar rätt bra, tycker jag.”

I övrigt handlar boken om hur Kalle och hans kusin löser mysteriet och hjälper prästen att återfå den försvunna statyn. I nästa bok om Kalle Skavank *Ugglor i Bagarmossen* (2007) får vi lite mer information om orsaken till hans funktionsnedsättning men det är samtidigt den enda gången denna nämns i boken som framförallt handlar om mysteriet med den stulna värdefulla boken.

”När jag var liten var vi i Spanien. Jag smet ifrån mina föräldrar och sprang över en tågräls. Tåget som kom rusande kapade av min fot. Det minns jag inget av.”

Det förekommer inga kommentarer från andra människor som handlar om Kalles funktionsnedsättning och i texten beskrivs inga särskilda attityder som kan förknippas med densamma. Historien är centrerad kring mysteriet och att lösa detta problem.

I boken *Vilda gänget och Svarta damen* (Bengtsson 2012) är personen med funktionsnedsättning en bifigur som är med i gänget men inte är den drivande karaktären i berättelsen. Vid ett tillfälle beskrivs personen som heter Max som följande:

”Max är inte som andra i hans ålder. Ibland är han som ett litet barn. Men vi gillar honom ändå. Vi tre är alltid ihop. Min pappa kallar oss för det vilda gänget.”

Även om Max inte har den drivande rollen får hans handlingar konsekvenser för historien då han beter sig på ett sätt som hamnar något utanför de gängse sociala ramarna. När han avslöjar den Svarta damen som tjuv reagerar hon med att kalla honom dum. Hans vänner kommer till hans försvar.

”- Max är inte dum! Han är bara inte som andra! Och det är bra!, skriker Elsa så det ekar i affären.”

Max har en intellektuell funktionsnedsättning. Detta gestaltas genom att hans vänner beskriver honom som annorlunda samt att han vid ett par tillfällen agerar på ett sätt som skiljer sig från normen. I berättelsen som helhet finns det utöver denna beskrivning som annorlunda en positiv attityd till Max och hans funktionsnedsättning.

I *Rabarbertjuven* (Persson 2012) heter huvudpersonen Liam och handlingen kretsar kring hans försök att lösa mysteriet med den försvunna kaninen. I denna berättelse nämns inte någon funktionsnedsättning utan det är istället bilder som beskriver det faktum att huvudpersonen använder rullstol. Funktionsnedsättningen är inte ett tema eller del i berättelsen förutom att illustrationerna visar att Liam har en rörelsenedsättning av något slag.

Gemensamt för dessa berättelser är att huvudpersonerna inte definieras enbart utifrån sina funktionsnedsättningar och att de som karaktärer har en utvecklad och nyanserad personlighet. För läsaren med eller utan egen funktionsnedsättning ger detta en bild av personer med funktionsnedsättning som ligger nära en realistisk och saklig porträttering. Detta ger en möjlighet till identifiering med de barn som berättelsen handlar om även om detta sker i en fiktiv miljö.

6.2.2 Att berätta inifrån

En viktig dimension i sammanhanget är de böcker som beskriver en karaktärs liv genom att förmedla vad den tänker och känner ur personens eget perspektiv. I *Vincent's magiska värld* (Olsson & Jacobsson 2011) beskriver huvudpersonen hur han upplever situationer när andra missförstår honom.

“Jag kan inte prata så bra. Iallafall inte så att andra förstår vad jag säger. Då kan jag bli arg. Och tycka att andra är dumma i huvudet som inte förstår vad jag säger.”

Vincent berättar genomgående med en humoristisk och positiv ton om sin dag och sitt liv men mellan raderna kan det urskiljas hur missförstånd påverkar honom. Han beskriver hur de vuxna pratar över huvudet på honom.

”Lille Puckos mamma frågar hur jag mår. Men det roliga är att hon frågar min mamma om det. Inte mig. Min mamma svarar att jag mår ganska bra. Och det är sant. Många vuxna tror att jag inte kan tänka bara för att de inte hör vad jag säger. Men jag vet ju vad jag tänker. Och vad jag känner. Det är bara orden som inte alltid fungerar så bra.”

Vincent har en intellektuell funktionsnedsättning och använder sig av teckenspråk samtidigt som han kommunicerar med tal som ibland missförstås. Eftersom det hela tiden är hans egen synvinkel vi får så ges förklaringar till missförstånd som passar in i hans världsbild. Därmed blir missförstånd någonting som handlar om att andra människor har problem att tolka hans ord. I hans eget huvud låter det perfekt och det är i omvärlden som problemet ligger.

En annan variant på inifrånperspektivet ger huvudpersonen i *En dag i prinsessan Victorias liv* (Lidbeck 2004) när hon beskriver sin vardag. Victoria har Downs syndrom och hennes berättelse kretsar kring en dag i hennes liv. Hon beskriver vissa situationer där hennes funktionsnedsättning påverkar vardagen. Ett exempel på detta är när hon gör sig iordning för att gå till skolan.

“Jag är speciell. Vissa saker tar längre tid. Som att knyta skor och sådant. Jag knyter två nollar, Gabrielle och Simon gör bara en nolla och sen runt och in på nåt sätt. Det går mycket snabbare. Jag har försökt lära mig men jag kan inte.”

Här får läsaren en inblick i hur Victoria ser på sig själv och hur hon tänker kring detta. Det finns ett tillfälle när vi får reda på hur vissa i hennes omgivning bemöter henne när hon stöter på en liten pojke och hans mamma.

*“En kille tittade på mig. –Du ser konstig ut, sa han.
Hans mamma drog honom i armen. –Oliver, så säger man inte.”*

Vid ett annat tillfälle refererar hon till vad hennes lärare sagt om henne och vad andra i skolan tycker om henne.

“Berit säger att jag är hela skolans lilla maskot. Det betyder att jag får tur med mig. När jag är med går det bra för skolan.”

Här ger hon istället oss information om vad andra säger om henne men fortfarande med hennes egna ord och hennes perspektiv på vad läraren säger. Det som förmedlas i texterna om både Vincent och Victoria är deras upplevelser och känslor. Utöver detta finns det en handling som förs framåt av och baseras på deras upplevelser som varande just sina egna personer.

Ett tredje verk som har element som faller både inom ramen för dimensionen inifrånberättare och till vissa delar även passar bra in som en del i dimensionen faktaförmedlare är boken *Tove Va-Va* (Kullberg 2007). Detta på grund av hur boken är konstruerad. Den första delen av boken beskriver hur det gick till när Tove Va-Va's föräldrar upptäckte att deras dotter hade en hörselnedsättning. Boken beskriver inledningsvis hur Tove uppfattar sin situation och hur hon ofta missförstår när hon inte hör vad andra säger.

“Ibland när Tove Va-Va inte hör vissa bokstäver gissar hon.”

Det är inte som i de två andra berättelserna en förstapersonsnarrator men vi får ändå ett inifrån perspektiv på hur Tove känner det när hennes funktionsnedsättning får konsekvenser i vardagen. Ett exempel på detta är när föräldrarna blir arga för att de tror att Tove inte lyssnar på dem.

“när Tove Va-Vas mamma och pappa började skrika och lät arga var det inte kul längre. Tove Va-Va undrade vad hon gjort för fel.”

Inifrånperspektivet i den första delen av boken ger läsaren en chans att förstå den förvirring som kan uppstå när omvärlden inte förstår vad orsaken till missförstånden är. I denna berättelse är funktionsnedsättningen ett huvudtema. Den illustrerar även vilka svårigheter en oupptäckt hörselnedsättning kan medföra.

Gemensamt för dessa berättelser är att de ger läsaren en inblick i den egna erfarenheten av en funktionsnedsättning. Det kan både vara en hjälp för utomstående att förstå vad det är som rör sig inuti dessa personer men även ett sätt för individer som upplever liknande situationer att spegla sig i och stärka sin egen identitet.

6.2.3 Att förmedla fakta

Ett par av de titlar som ingår i studien har en berättare som företrädesvis förmedlar fakta till läsaren. Detta skiljer sig från föregående dimension där det förmedlas en mängd fakta men de handlar främst om känslor och åsikter. Dimensionen faktaförmedlare är snarare en samlade grupp för de texter som handlar om praktiska saker och beskrivningar av funktionsnedsättningar utan att förmedla känslor och åsikter i lika hög grad. Gemensamma nämnare är att det finns ett tydligt didaktiskt perspektiv i berättelsen. Ett exempel på detta är i ovannämnda bok om Tove som efter att ha fått sin hörselnedsättning konstaterad besöker en läkare som berättar utförligt om hur örat fungerar.

“ Läkaren visade på en plansch hur hörseln fungerar. Örat fångar upp ljudet och det åker in genom hörselgången. När ljudet möter trumhinnan börjar den vibrera och sätter de små benen, hammaren, städet och stigbygeln i rörelse.”

En annan text som har en liknande didaktisk inriktning är *Jannestunden* (Arnell 2004) som berättas med en dotters perspektiv. Pappans ryggmargsskada beskrivs genom återkommande så kallade Jannestunder i dotterns skola där hon berättar om pappans hela process genom skada, rehabilitering och anpassning till vardagslivet. Det primära är inte handlingen utan texten har ett förmedlande syfte att informera om olika aspekter av en ryggmargsskada och dess konsekvenser för en individ och dess familj. Vid ett tillfälle beskriver dottern skadan för sin klass:

“-Jaha, säger Julia. Ryggmärgen är liksom en hiss för signaler mellan kroppen och hjärnan.

-Just det! När min pappas kotor gick sönder gled tornet isär och hans ryggmärg gick av. Och då funkar inte hissen.”

En ytterligare aspekt av den förmedlande inriktningen är när dottern berättar hur pappans skada påverkar honom psykiskt. Han går igenom en kris och vill inte låta familjen komma på besök.

“Han hade liksom tänkt att vi kanske inte skulle tycka om honom längre om han sitter i rullstol.”

Slutligen finns denna inriktning representerad i berättelsen om Tim, Lisa och deras assistenter som åker på en utflykt till ett nöjesfält. I *Tim, Lisa och den jättestora kexchokladen* (Kjellsdotter 2010) finner vi Tim som använder rullstol och Lisa som har någon form av dold funktionsnedsättning och en beskrivning av deras dag på Liseberg med assistenter. Berättelsen kretsar till stor del kring de praktiska göromål som behöver utföras för att deras liv ska fungera. Ett exempel på detta är följande ordväxling:

”Tim rullade kvickt in medan vakten såg frågande på Lisa. Anders överräckte vant en broschyr om ”dolda funktionsnedsättningar” och log varmt mot vakten som såg något skamsen ut.

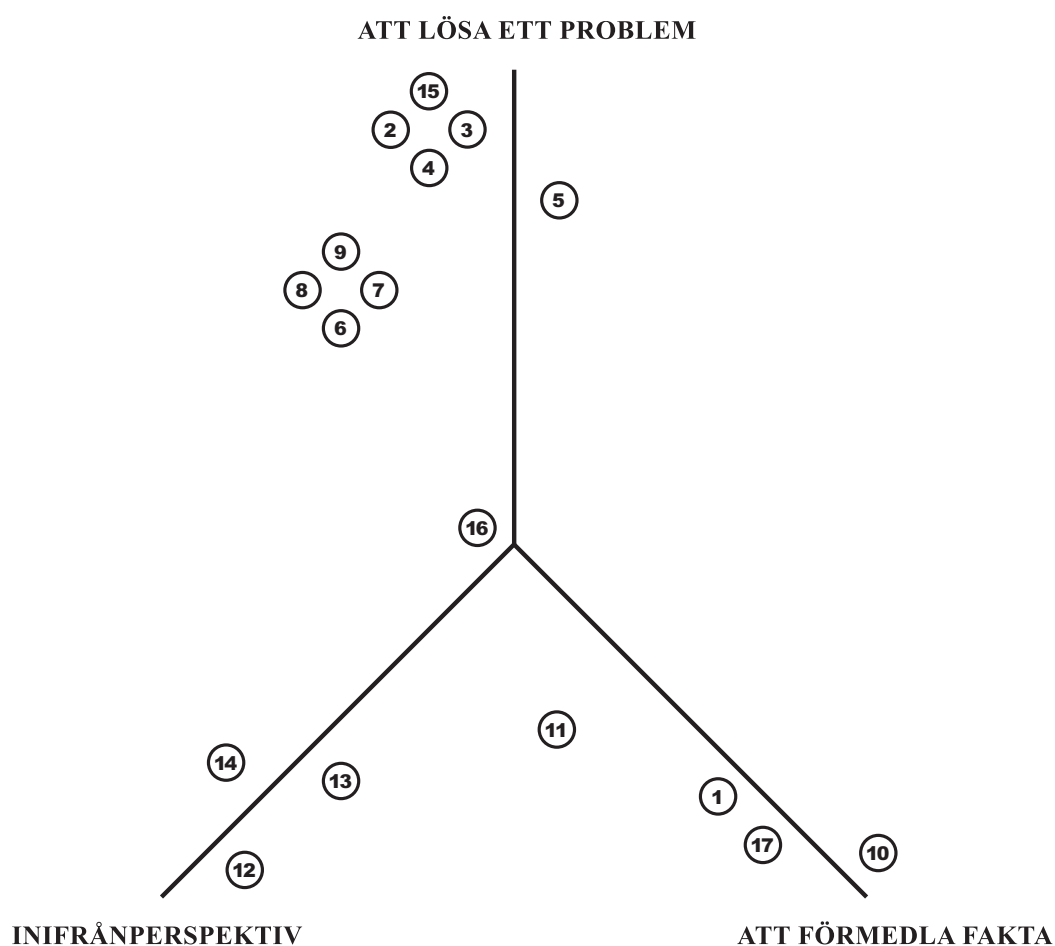
- Nu har du lärt dig något tills nästa gång, sa Anders uppmuntrande innan de fyra promenerade in i parken.”

Ett annat exempel ur samma bok är när det är dags för lunch och Tim får hjälp med sin sondning.

”Med van hand korkade Bosse upp sondnäringen medan Tim kopplade fast slangen.”

Gemensamt för titlarna i denna kategori är att de vill informera om funktionsnedsättningens sociala och medicinska aspekter. Konsekvensen detta får för berättelserna är att karaktärerna inte är det primära och därmed inte får samma utrymme för utveckling och karaktärsbeskrivning som i de andra kategoriernas böcker. Den

individuella identiteten skymms bakom den förmedlande aspekten och i förlängningen skulle det kunna innebära att det barn som läser får svårt att identifiera sig med karaktärerna i boken. Den bild som förmedlas av personer med funktionsnedsättning handlar till stor del om just själva funktionsnedsättningen och mindre om personerna.

Figur 1 är en översikt över vart de undersökta titlarna befinner sig i förhållande till de tre dimensionerna.

I figuren ovan illustreras hur de olika titlarna placerar sig i förhållande till de tre dimensionerna. Den reser inget anspråk på numerär exakthet utan syftar till att

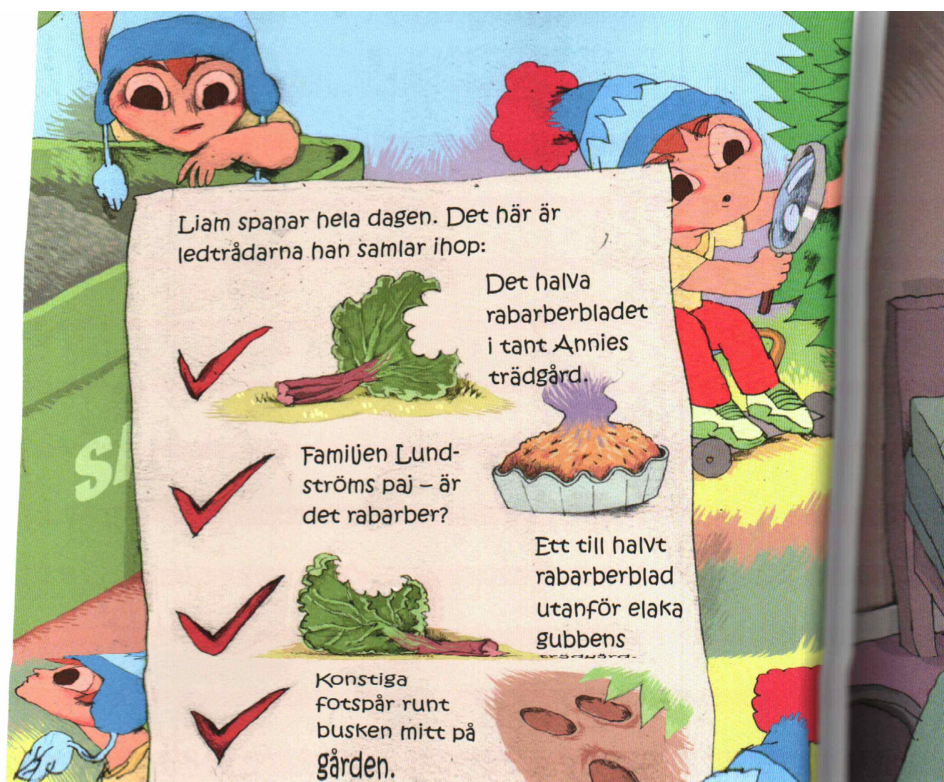
synliggöra berättelsernas övergripande inriktning. Titlarnas placering motiveras av både innehåll och berättarteknik.

Böckerna representeras av siffror som återfinns vid respektive titel i referenslistan sist i uppsatsen. Ett exempel är de fyra titlar (2,3,4,15) som bildar ett kluster närmast den axel som benämns *att lösa ett problem*. De har placerats där eftersom de är inriktade på att berätta en historia om ett mysterie eller att lösa ett problem. I dessa böcker är det problemet och hur huvudpersonen lyckas lösa detta som är det primära. Det kluster om fyra titlar (6,7,8,9) som ligger lite närmare den axel som benämns *inifrånperspektivet* har fortfarande sina starkaste drag inom ramen för problemlösning eller äventyr, men det finns här även ett element av att berätta hur huvudpersonen upplever vissa situationer den ställs inför. De titlar som ligger närmare *inifrånperspektivets* axel (12,13,14) är mer renodlade berättelser om hur individen ser på sin omvärld utifrån det egna perspektivet. När vi närmar oss den tredje axeln som representerar den dimension som handlar om *faktaförmedling* finnes vi ett par titlar (1,10,17) som har ett tydligt didaktiskt syfte med flera medicinska referenser inom ramen för berättelsen. En berättelse som hamnar ganska precis mitt emellan två dimensioner är *Tove va-va* (2007, nr 11) som både har ett *inifrånperspektiv* och ett didaktiskt syfte.

6.3.1 Socialkonstruktivism i de tre dimensionerna

Den första dimensionen kan utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv ses som en samling texter där karaktärernas funktionsnedsättning är underordnad själva berättelsen. Detta gör att den bild av verkligheten som konstrueras i mötet mellan läsare och text inte primärt handlar om det som är avvikande med de olika karaktärerna utan istället inkorporerar dessa olikheter i vardagen. Denna dimension innehåller barnböcker där barn är aktiva problemlösare och hanterar sina respektive verkligheter på olika sätt. Böckerna kan hjälpa till att konstruera en bild av personer med funktionsnedsättningar som just aktiva problemlösare och därmed hjälpa till att vidga bilden av vad ett barn med till exempel en rörelsenedsättning kan göra. Genom dessa mer moderna konstruktioner av hur verkligheten ser ut skapas möjligheter för en annan bild av vad det är att ha en funktionsnedsättning.

Ett exempel är när Liam i *Rabarbertjuven* (Persson 2012) löser mysteriet med den försvunna kaninen. Huvudpersonen använder rullstol och illustrationerna är det enda som visar detta. Genom att varken göra detta faktum till en nackdel eller en del i berättelsen skapar författaren en värld åt sina läsare där detta inte är en huvudfråga.

Ur: *Rabarbertjuven* Illustration: Christopher Hansen
Publicerad med tillstånd av förlaget.

Den andra dimensionen handlar om att berätta inifrån och förmedla ett perspektiv som kommer från personens egen erfarenhet. Här får vi i tre barnlitterära verk exempel på hur huvudpersonen har konstruerat en världsbild som inte helt överensstämmer med den bild övriga karaktärer har. Detta har dock gjorts i samspel med den omgivande världen och är för den berättande individen dennes version av verkligheten. Vincent i *Vincents magiska värld* (Olsson & Jacobsson 2011) har ett sätt att kommunicera som inte förstås helt enkelt av hans omgivning och hans egen förklaring på detta är att omgivningen har svårt att förstå. Inte på grund utav honom utan på grund utav deras egna svårigheter. Han skapar sin identitet genom de vardagliga interaktioner som sker men han gör det med hjälp av sin uppfattning av den verklighet han lever i.

Den tredje dimensionen presenterar en förmedlande och didaktisk inriktning där det som konstrueras är en bild av vad det innebär rent praktiskt för dessa individer att leva med olika funktionsnedsättningar. Här ligger fokus på kunskap om praktiska göromål och till viss del de känslomässiga aspekter som kan behöva hanteras. Till stor del förmedlas bilden av vilka hinder och problem som kan uppstå men även vilka lösningar som kan finnas på dessa problem. Huvudpersonerna ingår i en slags konstruktion av vad

det är att ha en funktionsnedsättning men deras övriga liv eller egenskaper får inte samma utrymme.

6.3.2 Stigmatologi i de tre dimensionerna

I flera av de titlar som ingår i undersökningen använder sig författarna av olika strategier för att undvika stigma. Exempel på dessa strategier är att dra sig undan eller att försöka dölja det som avviker. En annan strategi kan vara att minimera avvikelserna genom likabehandling.

I den första dimensionen återfinns ett exempel på det Goffman talar om som en form av *passing* i och med Kalle Skavank och den protes som gör hans funktionsnedsättning i det närmaste osynlig. Goffmans begrepp *passing* eller *att passera* innebär att en person kan hemlighålla eller dölja något som annars skulle kunna ge upphov till stigma. Detta görs enligt Goffman för att det finns fördelar förknippade med att uppfattas som normal (Goffman 2001:84). Kalle kan passera som normal så länge han använder sig av detta hjälpmedel men utan det är han synligt avvikande och löper risk att bli diskrediterad.

En annan strategi som är vanlig i den första dimensionen är att huvudpersonen deltar och är aktiv i händelseförloppet på ett sätt som minimerar det som är avvikande eftersom personen visar att den klarar av det som omvärlden kräver. De flesta historierna handlar om att lösa någon form av problem eller att ta sig igenom en konflikt. Dessa porträtteringar av aktiva och initiativrika personer motverkar det stigma en avvikande funktionsförmåga kan innebära. Ett exempel på detta visar denna illustration ur *Tillsammans med Vilma och Loppan* (Khayati 2011) där huvudpersonen spelar brännboll med sin klass. Här samspelar text och bild för att ge en bild av rörelse och aktivitet.

Tillsammans gör de ett frivarv. Ett frivarv som gör att deras klass vinner. Hela klassen jublar. Malla är så glad att hon hoppar som en studsboll upp och ner. Hon rusar fram mot Vilma och Loppan och skriker:
- Åh, vad ni är bra! Vilken tur att vi går i samma klass!

Ur: *Tillsammans med Vilma och Loppan*. Illustration: Mikael Sjömillå
Publicerad med tillstånd av förlaget.

I *En bra dag, Brorsan* (Rosell-Nilsson 2011) blir huvudpersonen Carl mobbad i skolan på grund utav att han har ett rörelsehinder och att han har två låtsaskompisar som han pratar med. Ett inslag av det Goffman betecknar som ett stigma framträder när hans kompis Lisa inte vill umgås med honom längre för hon tror att hon ska smittas av hans ”knäpp-baciller”.

6.3.3 Summering av teori i de tre dimensionerna

Det övergripande intrycket av hur både stigma-begreppet och social konstruktivism kan relateras till de verk som finns representerade i de tre kategorierna är att det handlar om identitet och konstruerandet av densamma.

I de två första kategorierna förmedlas en bild av personer med funktionsnedsättning som individer med flera egenskaper och ofta sker det någon form av utveckling under historiens gång. De läsare som tar del av dessa porträtteringar har möjlighet att känna igen sig i deras kärleksproblem eller dras med i det spännande händelseförloppet. För barn med egna funktionsnedsättningar kan denna identifiering hjälpa till att stärka den egna självbilden och för barn utan kan denna identifiering skapa en acceptans för det som är avvikande. Den tredje kategorin lämnar inte lika stort utrymme för identifiering då de karaktärer som finns i dessa böcker inte ges utrymme för personlighetsutveckling eller beskrivningar.

När det gäller Goffmans stigmatheori finns det som tidigare nämnts aspekter av både *passing* och det han kallar *stigma* i den undersökta litteraturen. I själva litteraturen är det dock inte så vanligt med större sammanhang utan de flesta berättelser utspelas i mindre grupper eller bland vänner och familj. Därmed blir stigmat inte lika stort som om det handlade om främlingar individerna skulle förhålla sig till.

De strategier som författarna använt sig av för att undvika stigma när de gäller karaktärerna med en funktionsnedsättning innefattar allt från att inte beskriva funktionsnedsättningen till att utförligt berätta allt som hör den till.

Den vanligaste strategin i den första dimensionen är att poängtera likheten mer än olikheten. Detta görs genom att ta upp ämnen och problem som är vanliga för barn i allmänhet. Det kan handla om kärleksbekymmer eller ett mysterie som måste lösas. Dessa strategier hjälper barn att identifiera sig med huvudpersonen oavsett vilken funktionsförmåga barnet som läser har.

Den strategi som är vanligast i den andra dimensionen handlar om att ge ett inifrånperspektiv. Här beskrivs hur det är att leva med en funktionsnedsättning ur personens eget perspektiv med fokus på personen. Strategin här handlar om att öka kunskap om och förståelse för huvudpersonen samtidigt som författaren, ofta med humor, beskriver hur omvärlden ter sig utifrån protagonistens synvinkel.

Den tredje dimensionens titlar använder sig till stor del av en annan strategi för att undvika stigma där information om själva funktionsnedsättningen är viktig. Genom information och förklaring kan berättelserna ge svar på vissa frågor som läsaren har om den specifika nedsättningen och därmed kanske hjälpa till att skingra fördomar eller missförstånd.

7. DISKUSSION

Som återkommande framhållits har barnlitteratur en viktig roll när det kommer till att skapa och förstärka uppfattningar som barn har när det gäller dem själva eller andra. Den undersökta litteraturen är den som barn läser och påverkas av nu. Förekomsten av stereotyper eller negativa föreställningar påverkar attityder både på ett samhällsplan men får även direkta konsekvenser för individen. Som det inledningsvis konstaterades är barnlitteratur den enda slags litteratur där mottagaren varken författar, ger ut eller köper verken på egen hand. Det ligger därför ett visst ansvar på de författare, förlag och vuxna som är de som utför detta i barnets ställe. Detta eftersom dessa böcker påverkar läsarens syn på världen och på sig själv. Genom att öka och sprida kunskap kring ämnet skulle deras arbete och urval underlättas.

För att återknyta till de inledande frågeställningarna så är svaret på den första frågan att den bild som svensk barnlitteratur förmedlar är starkt varierande men det är genomgående en positiv bild med ett fåtal undantag. Personer med funktionsnedsättning har både huvudroller och biroller, de omges i majoriteten av böckerna av personer som har en positiv attityd till dem och deras funktionsnedsättning porträtteras oftast inte som en personlig tragedi eller ett svårt hinder för dem. Detta är en förändring från den bild av barnlitteraturens skildringar av personer med funktionsnedsättningar som inledningsvis gavs av Agneta Kanolds (2011) historiska överblick.

De illustrationer som i samspel med texten skildrar berättelsen gör så på ett sakligt sätt. I *Rabarbertjuven* (2012) är illustrationerna det enda sätt läsaren får veta att huvudpersonen använder rullstol. I en annan titel är det omvända förhållandet sant. I *Änglar på Skogskyrkogården* (2007) är funktionsnedsättningen inte synlig i bilderna men beskrivs kort i texten. Det blir genom dessa exempel tydligt att formatet bilderbok handlar mycket om att både det visuella och det verbala spelar roll då det ena utan det andra inte skapar samma berättelse.

Den andra frågeställningen handlar om stereotyper och deras eventuella förekomst i det aktuella materialet. Det går att konstatera ett fåtal tillfällen då det skulle kunna handla om ett stereotypt porträtterande, men då är det inte genomgående i hela boken utan snarare berättelsen som hamnar i att beskriva något eller någon på ett stereotypt sätt.

Utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv kan man säga att den litteratur som omger barnen speglar det som författarna uppfattar som verkligheten. Även om det handlar om fiktion så skapas normer för hur personer och situationer uppfattas genom att barn tar del av historier skrivna för dem. När stereotypa framställningar ingår i den version av verkligheten som konstruerats så kan det påverka attityder såväl som självkänsla.

Goffman beskriver i *Stigma – den avvikandes roll och identitet* (2011) hur stereotyper är våra kollektiva normativa förväntningar på varandras karaktärer. Det handlar enligt honom oftast om de förväntningar som finns innan man lär känna individen. En närmare bekantskap tar bort en del av den stereotypisering som i sig hjälper till att skapa ett stigma. Goffman menar vidare att ett stigma hanteras olika beroende på vart personen befinner sig. Ute i samhället blir stigmatiseringen tydlig medan det i den intima sfären i hemmet eller bland vänner blir mindre.

Det socialkonstruktivistiska perspektivet innebär ett kontinuerligt och därmed föränderligt samspel i samhället där olika fenomen fylls med mening. En barnlitteratur

som hjälper till att konstruera en bild av personer med funktionsnedsättning som en del i det vardagliga samhället skulle kunna minska de förväntningar som har sitt ursprung i stereotypa föreställningar. Detta skulle i sin tur kunna reducera det stigma som individen upplever i samhället genom att det avvikande inte är lika främmande längre.

Ljuslinder (2002) tar upp hur den gemensamma konstruktionen av verkligheten som pågår i medier inte riktigt rymmer bilden av personer med funktionsnedsättningar. Den undersökta barnlitteraturen visar till stora delar en saklig porträttering med några undantag men svensk barnlitteratur i stort kan sägas uppvisa liknande tendenser som de Ljuslinder talar om i och med det begränsade utrymme som dessa titlar tar upp i den totala utgivningen.

De 17 undersökta titlarna ger som helhet ett intryck av att kunna förmedla just denna nyanserade bild även om somliga är mer inriktade på att beskriva själva funktionsnedsättningen först och främst. Det problematiska är dock hur få dessa böcker är. I relation till det stora antal svenska barnböcker som årligen kommer ut blir andelen som innehåller en individ med någon form av funktionsnedsättning försvinnande liten. Bara under 2012 utkom 947 titlar som kan beskrivas som svensk barn och ungdomslitteratur. De 17 titlar jag hittat utkom under åren 2000-2012. Även om detta inte är en kvantitativ undersökning så kan man se att det stora antalet böcker som inte innehåller någon person med en funktionsnedsättning hjälper till att bilda en norm för hur vårt samhälle presenteras för barn.

I relation till den tidigare forskning som tagits upp kan det konstateras att det Nyström & Leksäther (2010) talar om när det gäller de roller som tilldelas personer med funktionsnedsättning stämmer särskilt väl in på en av de titlar som undersökts. Författarna beskriver hur en funktionsnedsättning kan överskugga övrig personbeskrivning och därmed göra det svårt för läsaren att se personen som har funktionsnedsättningen i berättelsen. Rollen som tilldelas i dessa typer av berättelser är på ett sätt att vara en symbol för en funktionsnedsättning och ger inte utrymme för porträtt som är nyanserade och mer autentiska. I *Tim, Lisa och den jättestora kexchokladen* (2010) beskrivs inte personernas egenskaper eller inre liv på något sätt. Däremot beskrivs funktionsnedsättningen och dess konsekvenser uttömmande samt de rutiner som omgärdar personerna. Detta gör att gestaltningen av personerna mer handlar om deras funktionsförmåga än framställningen av en person.

En av titlarna förekommer både i Leksäther och Nyströms uppsats och i min egen undersökning. Deras slutsatser kring *Tove Va-Va* (2007) handlar om att funktionsnedsättningen ses som ett problem hos individen men konsekvenserna av detta

problem går att göra något åt (Nyström & Leksäther 2010). Min analys kommer fram till att författaren använder sig av ett inifrånperspektiv för att förmedla hur huvudpersonen känner för att sedan övergå till ett faktaförmedlande perspektiv där huvudpoängen är att beskriva det praktiska och medicinska kring en hörselnedsättning.

De funktionsnedsättningar som förekom i den undersökta litteraturen var nästan uteslutande olika former av intellektuella funktionsnedsättningar eller rörelsenedsättningar. Dessa beskrevs genom illustrationer, med hjälp av en utomstående berättare eller ett inifrånperspektiv. Ibland samverkar flera olika tekniker för att gestalta berättelsen.

De stereotyper som Barnes (1992) tar upp i sin text förekommer sparsamt och skulle till viss del kunna ses som ett verktyg författarna använder sig av för att undvika stigma. Detta något paradoxala påstående har sin grund i att de stereotyper som vanligtvis kan leda till stigmatisering genom att de förstärker fördomar och annorlundaskap även kan användas för att förstärka positiva egenskaper eller sammanhang om det görs på ett nyanserat sätt i övrigt. Genom att författaren vänder på begreppet och skapar en sorts anti-stereotyp kan detta i vissa fall leda till att stereotypiseringen undviks. Vid en närmare undersökning visar det sig att de tre dimensioner av berättande som verken delats in i innehåller denna motsats-strategi men med hjälp av olika stereotyper.

I den första dimensionen är stereotypen hjälten eller problemlösaren vanlig. Men här använder författaren denna stereotyp i ett sammanhang som även i övrigt innehåller hjältar som löser mysterier eller klarar av problem. Detta är ett vanligt tema i barnlitteraturen överlag vilket gör att denna strategi får en normaliserande effekt istället för en särskiljande sådan. Hjälterollen kan vara en strategi för att motverka andra stereotypa föreställningar som exempelvis ”att vara en belastning för andra”, ”offret” eller ”den det är synd om”.

I den andra dimensionen som innehåller ett inifrånperspektiv finns det en strategi för att motverka den stereotyp som Barnes (1992) kallar ”föremål för förlöjligande”. Istället för en omvärld som gör sig rolig på individens bekostnad är det i dessa verk individen som berättar om sin syn på omvärlden. I till exempel *Vincent's magiska värld* (2011) ges en bild av en omvärld som missförstår och betar sig märkligt. Eftersom det ses genom huvudpersonens ögon får läsaren även ett perspektiv som motverkar stereotypen då han konsekvent lägger problemet i den yttre världen och inte hos honom själv.

Den tredje dimensionen handlar om att förmedla fakta. Här finns en strategi för att undvika stereotypisering som framstår som vanligast. Det handlar om stereotypen att inte kunna delta fullt ut i samhällslivet och vara isolerad. Strategin hos författarna

verkar här handla om att vända på stereotypen genom att sakligt informera om hur det fungerar att med hjälpmedel och annat stöd kunna vara en aktiv deltagare i samhället. Slutligen kan man säga att samtliga dimensioners titlar överlag har som strategi att motverka Barnes stereotyp ”exotifiering” eftersom de på olika sätt medverkar till att avexotifiera personer med funktionsnedsättningar. Somliga genom normalisering och likabehandling, somliga genom att öka förståelsen genom ett inifrånperspektiv och ett par genom att informera om praktiska omständigheter.

8. SAMMANFATTNING

De porträtt som den svenska barnlitteraturen innehåller när det gäller personer med funktionsnedsättning är överlag nyanserade och sakliga. Författarna har använt sig av olika strategier för att undvika stigma och stereotyper, ibland genom att minimera eller skyla över funktionsnedsättningen. Ibland genom att synliggöra och informera. Utifrån de teman som presenterats kan man konstatera att det finns inom varje kategori exempel på stereotypa porträtteringar, men dessa är oftast inte genomgående det enda sättet att beskriva den aktuella karaktären utan mindre inslag i en överlag nyanserad beskrivning. De stereotyper som finns har i vissa fall kunnat relateras till de tidigare nämnda undvikande strategier exempelvis genom att en egenskap som är kopplat till funktionsnedsättningen förstärks och beskrivs som en tillgång i historien.

8.1 Slutsatser

Den bild av personer med funktionsnedsättning som svensk barnlitteratur förmedlar kan till stor del beskrivas som autentiska och sakliga porträtt med vissa undantag där personerna skymms bakom sin nedsättning. Mot detta kan dock ställas det faktum att dessa porträtt är en försvinnande liten del i den totala utgivningen. Detta gör samtidigt att de titlar som finns får en än större betydelse när det gäller att skapa möjlighet till identifiering och spegling.

8.2 Förslag till fortsatt forskning

Fokus för detta arbete har varit den svenska barnlitteraturens porträttering av personer med funktionsnedsättning. Vidare forskning hade kunnat undersöka hur barn med funktionsnedsättning skapar sina identiteter med hjälp av läsning av dessa böcker. Ett annat område som skulle vara intressant är att med ett funktionshinderperspektiv undersöka hur biblioteken väljer ut och köper in sina barnböcker. Ytterligare ett område som skulle vara värdefullt att undersöka är hur stereotyper och strategier för undvikande

av stigma har utvecklats över tid i ett svenskt sammanhang och hur detta skulle kunna relateras till samhällsliga och politiska förändringar.

9. KÄLLOR

Referenslitteratur:

Barnes, C (1992) *Disabling imagery and the media, An Exploration of the Principles or Media Representations of Disabled People*. Ryburn publishing: Halifax

Becket, A, Ellison, N, Barret, S & Shah, S (2010) "Away with the fairies" *Disability within primary children's literature*. *Disability and Society* 25:3

Brusén, P & Printz, A (red.) (2006). *Handikappolitiken i praktiken: (om den nationella handlingsplanen)*. Stockholm: Gothia

Bryman, A (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB

Burr, V (2003) *Social constructionism*. 2. ed. London: Routledge

Ejvegård, R (2003). *Vetenskaplig metod*. 3., omarb. uppl. Lund: Studentlitteratur

Forsman, B (1997) *Forskningsetik*. Lund: Studentlitteratur

Goffman, E (2001) *Stigma- den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts Akademiska förlag

Hughes, C (2012) *Seeing blindness in children's picturebooks*. *Journal of Literary and Cultural disability studies*. 6:1

Kanold, A (2011) Integreringsprincipen i barn- och ungdomslitteraturen I:

Omsorg i förändring: en vänbok till Karl Grunewald. Andersson, O, Barow, T & Tideman, M (red.) Stockholm: Intra

Ljuslinder, K (2002) *På nära håll är ingen normal- Handikappdiskurser i Sveriges television 1956-2000*, Avhandling, Umeå Universitet

Miles, M.H & Huberman, M.A (1994). *Qualitative Data Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage Publications

Nationalencyklopedin. <http://www.ne.se/stereotyp/315197> (hämtad 2014-02-25)

Nyström, S & Leksäther, S (2010). *Så korkad är jag faktiskt inte: En studie av framställningen av barn med funktionsnedsättning i tre barnlitterära verk*. (Student paper). Uppsala universitet

Nikolajeva, M (2004) *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur

Reynolds, K & Grenby, M. O (red.) (2011). *Children's literature studies: a research handbook*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Rubin, E & Watson, E (1987) *Disability bias in children's literature*. *The Lion and the Unicorn*. 11:1

Sahlin, I (2002). Sociala problem som verklighetskonstruktioner, i Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm. Natur och Kultur

Saunders, K (2004) *What disability studies can do for children's literature*. *Disability Studies Quarterly* 24:1

Wopperer, E (2011) Inclusive literature in the library and the classroom. *Knowledge Quest*. 39:3 s. 26-34

Undersökt material:

Arnell, M (2004). *Jannestunden*. Uppsala: A. Arnell (1)

Bengtsson, T (2012). *Vilda gänget och Svarta damen*. 1. uppl. Helsingborg: Nypon (2)

Dahlin, P (2007). *Ugglor i Bagarmossen*. Stockholm: Tiden (3)

Dahlin, P (2007). *Änglar på Skogskyrkogården*. Stockholm: Tiden (4)

Högström, E (2006). *Fjärde klass: en berättelse om papegojan "Kråkan"*. Hedemora: HörnbOrdet (5)

Karlsson, H (2011A). *Lea*. Höganäs: Hegas (6)

Karlsson, H (2011B). *Lea på läger*. Höganäs: Hegas (7)

Khayati, A (2011). *Kärlek med Vilma och Loppan*. 1. uppl. Linköping: Olika (8)

Khayati, A (2011). *Tillsammans med Vilma och Loppan*. 1. uppl. Linköping: Olika (9)

Kjellsdotter, I (2010). *Tim, Lisa och den jättestora kexchokladen*. Sverige: Barnens Passal (10)

Kullberg, T & Adbåge, E (2007). *Tove va-va*. Stockholm: Eriksson & Lindgren (11)

Lidbeck, P (2004). *En dag i prinsessan Victorias liv*. Stockholm: Bonnier Carlsen (12)

Lindgren, A & Vagge, N (2003). *Full rulle, Tim!*. Västerås: Författarhuset (13)

Olsson, S & Jacobsson, A (2011). *Vincent's magiska värld*. Malmö: Egmont Kärnan (14)

Persson, V (2012). *Rabarbertjuven*. Hässelby: Magic wonders (15)

Rosell-Nilsson, M (2011). *En bra dag, brorsan*. Stockholm: Apec (16)

Ståhlberg, U (2000). *Vännerna på hästgården*. Stockholm: Natur och kultur (17)